

VIOLA FISCHEROVÁ: ODROSTLÁ BLÍZKOST

(1996)

Básnická cesta Violy Fischerové (* 1935) prošla podivuhodnými peripetemiemi. Autorce, patřící do generace narozené v polovině třicátých let (Václav Havel, Josef Topol, Věra Linhartová, Jiří Kuběna aj.), se nepodařilo vzhledem k dobovým politickým podmínkám uplatnit svou prvotinu *Propadání* (1957, Bohumil Hrabal si z ní vybral motto do knihy *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*) a posléze publikovala jen časopisecky (sporadicky) a překládala – zařadila se tak k autorům jako Pavel Švanda či Jiří Kuběna, kteří ani v šedesátých letech nevstoupili do obecného povědomí čtenářské veřejnosti. Po emigraci žila ve Švýcarsku se spisovatelem

Karlem Michalem (vl. jm. Pavel Buksa, 1932–1984), jejím druhým manželem byl spisovatel Josef Jedlička (1927–1990); reakce na sebevraždu prvního muže ji přivedla po pětadvaceti letech zpět k literární tvorbě, a tak vznikla sbírka *Zádušní básně pro Pavla Buksu* (1993). V průběhu devadesátých let pak vydala řadu dalších sbírek, mj. *Babí hodina* (1994), *Jak pápěří* (1995), *Divoká dráha domovů* (1998).

Knížka *Odrostlá blízkost* je rozdělena do čtyř oddílů: první oddíl reflektuje návraty domů z emigrace a postavení mezi dvěma životy, druhý je věnován vztahu k mrtvým blízkým a zvláštnímu soubytí s nimi, třetí zahrnuje přírodní a ekologickou lyriku a poslední se zabývá existenciálními vazbami a horizonty autorky. Fischerová užívá volný, nerýmovaný verš, výraz je téměř prozaizovaný a nemetaforický, básně jsou důsledně ponechávány bez názvu, ale bývají hojně dedikovány; tím autorka jen podtrhuje sílu a význam intimních přátelských vztahů, z kterých často text vychází. Autorčina poetika se vyznačuje přirozeným, někdy až minimalistickým jazykem bez dekorativních prvků, inklinujícím k holému, někdy takřka civilnímu sdělení, kdy jsou však fakta a reminiscence osvětlovány jemnou a citlivou reflexí, střídme, nenásilně kladené obrazy jsou pootočením nebo posunem konfrontovány s proměnami a paradoxy reality („*U řeky nazi odvážlivci/ nabízejí slunci/ své bledé životy// Jak jsou zranitelní a křehcí// O starce na lavičkách není strach/ Nesní o štěstí bojí se lítosti/ zbůhdarma nepokoušejí zmar*“, 59; „*mezi prsty bílá/ a růžová špička křidel/ jabloně/ a japonské třešně/ než se vznesou/ naděje z ráje/ který je/ jen nekončící počátek*“, 69). Porušování celistvosti spolu s niterným neklidem si zde vynucují gesta a postoje, jež je mohou propojit s nadějí a upokojit: „*Únavou nebo pokorně/*

odcházíme tak snadno/ z milovaných míst// Ačkoliv kde budu šťastnější/ než tady pod světly/ včera rozkvetlých lip.“ (35) Fischerová mnohdy zaznamenává či exponuje okamžiky, kdy se zákonitě, neodbytně, tázavě i rozdíravě slévají či střetávají minulost s přítomností – přesah (enjambement), jenž často charakterizuje její verš, evokuje též okamžik, v němž chvíle transcenduje a ukládá se do věčnosti, minulé zůstává nepřečteno bez budoucího a naopak; vyvstávají a ztělesňují se nejistota a neúplnost, vytržení a izolace, neslučitelné s „idylou“ uspokojeného zlhostejnění. S vědomím unikavosti poznání, složitosti a vnitřní nevyrovnanosti se tu rozehrává „poezie jako prostor ke smíření“ (Jiří Trávniček). Řadu básní tematicky či motivicky poznamenává silná intimizace, která neumožňuje ani přibližnou denotaci bez znalosti privátních poměrů a příběhů autorky – některé texty tak zůstávají obestřeny neproniknutelným a neprůhledným tajemstvím, jež nevyžaduje či nesnese plné odhalení a patří pouze subjektu tvůrce. Jeho prostřednictvím se však zpřítomňuje duch trvalé záhadnosti a neobsáhnutelnosti každého života, v jehož souřadnicích se zpravidla těžko orientuje i vlastní mysl, která bezradně redukuje události na útržky asociací a nezprostředkovatelných dojmů a pocitů, uvězněných v subjektivitě.

Verše básnířky ovládá nostalgie návratů do dětství i starých vztahů, k minulým dějům a tehdy určujícím a velevýznamným, příznačným či naopak nezařaditelným příhodám a vjemům. Všechny jsou realizovány a relativizovány faktorem času a odstupu, jenž některé potlačil a vyloučil, jiné nesmazatelně vepsal do paměti. Vrací se blažená enkláva dětství, kdy si lyrický subjekt se svou matkou „*za rok/ vybraly štěstí/ na celý život*“ (15). Minulost představují „*dveře které už patří jiným*“ (9), jež nelze otevřít s bývalou jistotou a samozřejmostí, neboť disponování s uplynulým ztěžuje množství překážek i zábran povahy objektivně věcné i duševní. Autorčin verš „*něco je třeba naložit/ a všechno zanechat*“ (9) obnažuje pro ni typický paradox vnímání: „nakládání“ je tu možno chápat jako tíhu vůle a usilování, díky nimž je možno přenášet integritu a kontinuitu svojí osobnosti do nového prostoru, který se jí otevírá a jenž si uzpůsobuje a přetváří; v „zanechání“ ale prožívá také marnost a neúplnost takového aktu, který zůstává vždy nějak určující, omezující a vyvlastňující. Minulost je do současnosti nepřenositelná, vymezuje ji větší či menší, vždy výrazně oddělující vzdálenost, zde násobená dlouhodobou nemožností fyzického kontaktu, dotyku stop, relikvů a relikvií odžitého času. Existenciální dichotomie odchod – návrat tu vyjadřuje zásadní situaci a zkušenost lidského přebývání, neomezené toliko na faktum exilu, protože se v nich mísí a projevují vrstvy exogenní i endogenní: „*Ostatní kteří zůstali/ mají hrady za hrady lesy/ několik dětí/ a po všechna léta/ jediná vrata do kostela// Ta co se vrací/ odkud jen utíkala/ přivezla na voze s návěsem/ hned tři své životy// Sebe poprvé/ sebe podruhé/ sebe potřetí.*“ (11)

Sám titul sbírky odkazuje ke stavu, kdy se původní bezprostřední spříznění a důvěrná obeznámenost, vyplývající z věku, prostředí, každodenního setkávání, vzdaluje a vyprchává, bolestně odcizuje, karikuje a mizí. Na druhou stranu však

může časový přerýv i překvapivě sblížovat a nečekaně obdarovávat: „*Dotýkáme se ramenem v lavicích/ starší než byly tehdy/ naše matky// I kostel se přikrčil/ Přibylo na blízkosti.*“ (28) Násilné vykořeňování podrobuje zkoušce původní vrostlost – odráží se i v zdánlivých drobnostech a marginálních, které revokují proud života v jeho divoké, bezohledné a nepodmanitelné kráse. „*Padají na mne zdi/ ve staronové ulici/ se to jen hemží/ životy přede mnou/ životy za mnou/ Jen můj je cizí/ někdy mezi/ nikdy s nimi.*“ (23) To minulé už subjektu nepřísluší a nepadne, vzpomínky jen umocňují jeho osobní lidský úděl a osud.

Fischerová často zaměřuje izolované, z času vytržené momenty, pro které jako by neexistovala budoucnost, či jen jako matný a neznámý příslib; vyprošťuje je ze zátěže navrstvených desetiletí, očišťuje je a obnovuje jejich původní, tehdy ani nevnímanou jedinečnost, kterou ustanovuje současná chvíle. Jednotu vytváří „tady a teď“ ve spojení s „tehdy a tam“, jakkoliv narušeném, stigmatizovaném, nesouladném. Dětství a mládí pojímá autorka bez vší idealizace a sentimentálně vzniklé euforie, působivá přesvědčivost jejího zobrazování (kamarádství, záblesky souznění či lásky, hry, domov, oblíbená místa) vyvstává právě z jakési skrovné malosti, zašlosti, obyčejnosti, z nichž nelze vybrat nic oslnivého a opojného, ale v jeho nepřekonatelné prostotě a neokázalosti se nalézá hluboká a plynulá krása, nenápadná a darovaná, jež může být v pokorném nazření ztotožněna se smyslem bytí: „*Když svedu do jednoho proudu/ noc pod barvíny/ vlhkou čern v zahradě/ kde s břízou rostou konvalinky/ a starou jabloň/ v zlatém sadu/ uhlídám na vteřinu/ kde budu/ až nepominu.*“ (34)

I v nekomplikovaných epizodách se ale uvolňují zárodky a základy odlišení a rozdělení, dělicí čáry, švy a okamžiky odtržení, nescelitelné rány, které vymezují různoběžné dráhy lidských životů. Reminiscence a evokace také přinášejí a umocňují vědomí, že současná reflexe je vlastně výraznější a emocionálně bohatší než tehdejší, neboť bývalá bezvýrazná všednost se proměnila ve dnešní nedostižnou vzácnost, v účinný lék proti hrozbě pomíjivosti.

Dílo též prostupují motivy vášnivě oddaného vztahu k fundamentům přírodního světa („*Nikdy se nenasytím zelení/ Ještě pod zemí/ se budu pást/ a kousat jarní trávu*“, 66) a obavy o ničené životní prostředí, něha k domácím zvířatům, která má i hořký příděch: intenzita citové vazby ke zvířatům je útěšnější než neúspěšný či nepřítomný dialog s lidmi. Kontrapunkt k „zeleným“ nadějím tvoří teskná a tíživá realita stárnutí a smrti, traktovaná v mnoha autorčiných sbírkách. Bezmocnost a úpadek stáří je tu však také příležitostí k promýšlení a procítění lidské slabosti, omezenosti a konečnosti, k rozvinutí soucitu a pokory. Účastensství s těmi, kteří člověka opustili navždy, nemusí být přerušeno, vstupuje pouze do jiné fáze, přenáší se do absolutna, ale ponechává si schopnost proměňovat a utvářet život i zde, v konkrétní realitě. Definitivní ztráta možnosti přímé komunikace s blízkým nechává dozrát nejcennější jádro vztahu, od něhož odpadnou zbytečnosti („*Vykrojení smrtí sládnou/ mrtví z jiného těsta/*

jsou jejich srdce/ která nás milují/ samý cukr/ a med“, 41). Nápory zmarnění a ztrát, pocit rozlomeného života, jehož nežitá a neprožitá část se vyčítavě ozývá (a který dává poznat, že k člověku patří také to, čím se nestal, co ze svého života vydělal, co promeškal, přešel a neučinil – ony „*mé skvělé nepoznané/ neznámé životy“*, 84), může překonat „*ryba z nitra“* (61), symbol (ne)vědomé duchovnosti, i zrak nalézající v boku padlého stromu „*útlou zelenou větvičku“* (61), naději i v pádu a porážce, neboť existuje „*naděje z ráje/ který je/ jen nekončící počátek“* (69).

Lehce a spontánně působící, neokázale křehká lyrika Violy Fischerové patří od počátku devadesátých let dvacátého století k bazálním hodnotám české moderní poezie, v níž zastává výlučné postavení – charakterizuje ji spíše obecně lidský přístup k existenciálním konstantám než důraz na ženskou roli a úděl. Generační i skupinové spříznění ji spojuje s okruhem autorů narozených kolem roku 1936 (mj. Jiří Kuběna, Václav Havel), z nichž se založením svojí tvorby volně blíží Pavlu Švandovi a Josefu Topolovi.

Ukázka

A to jsem já?
Nehladová nesyťá
bez šatů ne nahá
sama pod křídly
černé labuti
s kterou jsi
jedno
(57)

Vydání

Odrostlá blízkost, Petrov, Brno 1996.

Reflexe

Málokterý básník (o básnířkách nemluvě) připustí, aby se jeho básnické slovo tak úzce na těch nejintimnějších místech dotýkalo bez příkras a stylizací holého života, vzpomínek. [...] Asi bychom v současné české poezii našli velice málo titulů tak bezprostředně (i beznadějně, ve smyslu smutků minulosti) spjatých s dávnou konkrétností, s obrazem minulosti [...].

T. M. [= Tomáš Mazáč]: „Básně nahých vzpomínek“, *Kam v Brně* 1997, č. 3 (příl. *Kam*).

Osou posledního díla Violy Fischerové je především hledání vztahu k sobě a k tragické fenomenalitě jejího bytí, dané zejména dlouhým nedobrovolným pobytem mimo vlast a hořce palčivými mezníky její životní nouze. Proto jsou zde tak frekventované motivy lásky a smrti, blízkosti a cizoty, nedospělosti a stárnutí, vzpomínky a zklamání.

Vladimír Novotný: „Básně z magických krystalů“, *Týdeník Rozhlas* 1997, č. 13, s. 4.

Viola Fischerová vytěžila z vnuceného mlčení a z pobytu v cizojazyčném prostředí poezii, která nesleduje obvyklou cestu lyriky od povrchu jevů k jejich jádru, nýbrž naopak. Její pojetí básně spočívá v co nejpřesnějším vyslovování podstaty životní zkušenosti, a to celkem bez velkých nároků na vnější poetický dekor. [...] Odrostlá blízkost je svým způsobem velmi soukromá sbírka, k níž mají osobní přátelé o nejednu klíč navíc. Střídmou jemností je však také manifestem moudré věčnosti a duchovní cudnosti. Cílem slova tu není vyvolání vzrušení, nýbrž dosažení a podržení rovnováhy.

Pavel Švanda: „Poetický glosář básničky Violy Fischerové“, *Rovnost* 27. 1. 1997, s. 15.

Slovo autorky

Pokud jde o čtenáře vůbec: snažím se, aby se básní pokud možno dozvěděl to, co já. Je to míra mého úsilí o přesnost.

„Anketa: Kdo je pro vás ideálním čtenářem“, *Host* 1998, č. 10, s. 7.

Pokud jde o mne a poezii, myslím, že ona první báseň, o které nevím, jak jsem k ní přišla a odkud se vzala, předznamenala to, čím se mi poezie stala: obranou a ochranou.

„Poezie a já / Viola Fischerová“, *Literární noviny* 2000, č. 18, s. 11.

Bibliografie ohlasů

RECENZE: V. Novotný, *Týdeník Rozhlas* 1997, č. 13; P. Švanda, *Rovnost* 27. 1. 1997; L. Brožek, *Právo* 12. 2. 1997; T. M. [= T. Mazáč], *Kam v Brně* 1997, č. 3 (příl. *Kam*).

Jiří Zizler